

Артеменко Світлана Богданівна,

кандидат соціологічних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри соціології
Київського національного економічного
університету ім. В. Гетьмана;

Фляшнікова Алла Борисівна,

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
Київського національного економічного
університету ім. В. Гетьмана

СПЕЦИФІКА СУБКУЛЬТУРИ БІДНИХ У ВІТЧИЗНЯНОМУ СОЦІУМІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Чи не найголовнішою тенденцією глобалізації вітчизняного соціуму стає його поляризація, що визначається поділом населення на багатих і бідних із значним зменшенням середнього прошарку. Така поляризація українського суспільства із прогресуючим звуженням соціальних та матеріальних можливостей для найбільш депривованих верств населення спричиняє те, що бідність породжує певний стиль життя та певну субкультуру, яка стає фактором дестабілізації суспільного життя.

У цьому контексті особливо актуальним постає теоретичний аналіз особливостей субкультури бідних верств населення у реаліях сучасної України. Зауважимо, що в сучасних умовах глобалізації для України особливо небезпечним соціально-психологічним явищем виступає суб'єктивне відчуття бідності, що веде до формування специфічної самоконцепції особистості, особливих соціальних очікувань та виникнення такого соціально небезпечного явища як «соціальна ексклюзія», що передбачає штучне створення депривованої соціальної верстви бідних з притаманною їм субкультурою.

З соціально-економічної точки зору до категорії бідних зараховують осіб, чий дохід нижчий за прожитковий мінімум, обумовлений законом. Але існує і морально-психологічна складова бідності, коли людина позбавлена доступу до культурних цінностей, перебуває на нижчому щаблі соціальних сходів, відчуває себе приниженою й ображеною. Бідності як морально-психологічному явищу притаманна нерозвинутість самих потреб, переважання матеріальних потреб над духовними і соціальними, порушення соціальних зв'язків. Це спричиняє формування у бідних особливого соціального світу і особливої субкультури як культури способу та стилю життя, відмінних від загальноприйнятих у суспільстві.

Стосовно способу життя бідних верств суспільства професор Іллінойського університету О. Льюїс визначив такі основні гіпотези: спосіб

НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

життя бідних у різних країнах має спільні риси, виражені в підкреслено відмінних від загальноприйнятих моделях поведінки й установок; ці риси є особливою культурою або субкультурою, а не адаптацію до об'єктивних умов; ці риси частіше виявляються в стратифікованому, індивідуалізованому суспільстві. Автор об'єднав соціально-економічні і психологічні риси «культури бідності» у п'ять блоків:

- 1) відсутність або низький рівень участі в основних інститутах суспільства (профспілках, громадських організаціях, політичних партіях);
- 2) критичні установки щодо основних державницьких інститутів (міністерств, відомств, поліції), офіційних норм шлюбу, цинізм стосовно церкви тощо;
- 3) мінімальний рівень організованості поза рамками сім'ї;
- 4) різниця у загальноприйнятих взаєминах статей;
- 5) домінування таких установок як залежність, принижений стан, нездатність до планування [6].

Взагалі, субкультура бідних є різновидом способу життя людей, що формує цінності відчуження від суспільства і його інтересів. У субкультурі бідних панує право сильного, а характерними ознаками є безініціативність, лінощі, низький рівень потреб і культурних запитів, делінквентні форми поведінки й асоціальний стиль життя. З цієї точки зору цікавим є підхід І. Сидорчук, яка виокремлює дві моделі субкультури бідних, а саме:

- аксіологічну, для якої характерна наявність окремої системи цінностей, а головними ознаками є дезорганізація, патологія, низький рівень участі в поширених соціальних інститутах;

- ситуаційну, яка є результатом змушеної ситуаційної поведінки бідних. Ця група бідних є структурною підспільнотою, що аналізується крізь призму адаптації, а відповідальність за неї покладається не тільки на самих бідних, але й на суспільство [3].

Отже, нездатність або небажання приймати рішення, перекладання відповідальності на інших, зовнішній тип локусу-контролю, відчуття фатальності того, що відбувається, сприйняття себе пасивним об'єктом економічних відносин породжує певний стиль та певне ставлення до життя.

Що стосується сучасного українського суспільства, можна зазначити, що відбувається зміна субкультури бідних від традиційного типу з толерантним ставленням до них держави і суспільства до західного типу, для якого характерна соціальна ізоляція бідних як нероб, ледарів тощо.

Науковці, які проводили моніторингові дослідження щодо оцінювання бідності в Україні, відзначають, що серед населення, яке зазнало впливу екстремальних факторів, відбувається масове відчуження від трудового процесу і, як результат, втрата мотивації до ефективної праці; населення, яке довго проживає в екстремальних умовах, характеризується втратою соціального оптимізму, неспроможністю адаптуватися до нових умов праці та форм господарювання [1; 4].

НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Великі економічні та соціальні втрати, від яких потерпають бідні верстви населення, зумовили формування в них специфічної ціннісно-нормативної системи. Насамперед, субкультури бідних властиві утриманські та паттерна-лістські настрої. Серед представників бідних верств населення тільки 54,3% прагнули добробуту за рахунок власної праці і лише 37,8% були впевнені в собі та в своїх силах, розраховували на себе, а не на соціальну допомогу з боку держави [2]. Мало того, на їхню думку, саме держава має забезпечувати всім громадянам хай не дуже високий, але пристойний рівень життя (46%), люди мають бути рівними в матеріальному плані, не повинно бути багатих і бідних (43,7%) [5].

Економічне відчуження бідних прошарків населення породжує і інші форми відчуження. Так у ситуації духовного відчуження індивід або група зневірюється у власних силах і потенціалі, втрачає внутрішню свободу та здатність до саморозвитку. Тільки 83,9% бідних зазначили, що володіють такими рисами, як самоповага та почуття власної гідності. А 54% вважали, що представники влади ставляться до них як до людей другого сорту. Усвідомлення безвихідності власного буття зумовлює різноманітні форми соціальної пасивності. Якщо серед представників середнього класу прагнення до професійної самореалізації, неперервної самоосвіти, самовдосконалення, підвищення кваліфікації мали 80,5% опитаних, то серед бідних таких було 19,5% [2; 5].

Отже, в умовах бідності формуються особливий спосіб життя і система цінностей, що виявляються в наявності у бідних таких властивостей, як замкненість і свідомий ізоляціонізм. Існують типологічні риси, притаманні бідним, а саме: економічна і соціальна залежність; відчуженість і політична пасивність; відсутність життєвих планів та впевненості в собі; наявність девіантної поведінки: наркоманія, алкоголізм, проституція; підвищена конфліктність у середині сім'ї та в суспільстві загалом. У бідних прошарків населення дуже малі або зовсім відсутні можливості для соціальної мобільності. Вони не можуть адаптуватися, перебороти скрутне матеріальне становище. Повсякденне життя бідних відрізняється від усіх інших верств суспільства, перш за все, характером харчування, якістю житла, доступністю придбання та якістю одягу і взуття, рівнем медичного обслуговування. І саме неможливість задоволення потреб у їжі та предметах першої необхідності є вагомим чинником, що сприяє формуванню особливого способу життя та субкультури бідних.

Загалом, чинниками, що сприяють поширенню субкультури бідних, можна вважати кризу особистої та соціальної відповідальності. З одного боку, особиста безініціативність, безвідповідальність, невпевненість в собі, моральна спустошеність стають причиною зниження якості життя та поширення бідності. З іншого боку, відповідальність за бідних несе суспільство, держава через недоліки у системі перерозподілу (соціального забезпечення). Але допомога держави повинна бути обмеженою, а бідні

НАЦІОНАЛЬНІ КУЛЬТУРИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

мають покладатися (що особливо актуально в сучасній Україні) на власні сили, а не переносити всю відповідальність за вирішення власних проблем на державу і суспільство. Це стане шляхом до подолання субкультури бідних і бідності в сучасних умовах глобалізації.

Список використаних джерел

1. Лібанова Е. М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія / Е. М. Лібанова. – К.: КНЕУ, 2008. – 330 с.
2. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства / М. Міщенко // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7. – С. 5–13.
3. Сидорчук І. Б. Субкультура бідності в суспільстві, що трансформується / І. Б. Сидорчук // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. – Серія: Географія. – 2011. – Т. 24 (63), № 1. – С. 230–238.
4. Черенько Л. Бідність в Україні: нові тенденції та особливості прояву / Л. Черенько // Праця і зарплата. – 2007. – № 28. – С. 4–15.
5. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу / Л. Шангіна // Національна безпека і оборона. – 2008. – № 7. – С. 30–45.
6. Lewis O. A Study of Slum Culture / O. Lewis. – N.-Y.: Random House, 1968. – 240 p.

Ашаренкова Наталія Георгіївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри арт-менеджменту
та івент-технологій
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв

МЕТОДИ НАКОПИЧЕННЯ КУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Традиційно в економічній теорії поняття «капітал» трактується як накопичене багатство, реалізоване у засобах виробництва, які здатні у процесі використання приносити дохід. У другій половині XX ст. з переходом розвинених країн до етапу постіндустріального суспільства стало зрозумілим, що таке тлумачення капіталу не відповідає тенденціям соціально-економічного розвитку. В умовах, коли знання, інновації, інформатизація, інші нематеріальні активи перетворилися на суттєві фактори еволюційного руху, коли провідну роль в економіці почали відігравати високотехнологічні компанії, в яких фізичний капітал перестав бути визначальним, з'явилася необхідність в оновленні теорії капіталу.

Одним із перших дослідників проблеми широкого розуміння капіталу був французький вчений, професор П'єр Бурдьє (1930–2002). З економіко-соціологічних позицій він запропонував інтерпретацію поняття капіталу та